

بررسی راهکارهای حفظ، تقویت و نهادینه کردن روحیه ایثارگری *The investigation of strategies to preserve , strengthen and institutionalize the spirit of self-sacrifice*

تاریخ پذیرش: ۹۲/۱۱/۷

Hossein Khanzadeh A. A.phD[✉], Taher M. MSc, Heydari H. MSc

تاریخ دریافت: ۹۲/۹/۲۹

عباسعلی حسین خانزاده[✉]، محبوبه طاهر^۱، حسین حیدری^۲

Introduction: the purpose of this study was to investigate and comparison of strategies to preserve, strengthens, and institutionalizes the spirit of self-sacrifice morale in the community from the perspective of self-sacrificing people and ordinary people.

Method: The present study is a descriptive-survey design. The statistical population of this research includes the whole self-sacrificing and ordinary people from city of Rasht in 2011. The sample size was 300 self-sacrificing people and 300 ordinary people respectively, which were selected by random sampling and cluster sampling. Strategies to Strengthen Spirit of Self-Sacrifice Questionnaire (Hossein Khanzadeh, 1392) was used to gather of data. To analyze of data, descriptive statistics, analysis of variance with repeated measures was used.

Results: Results showed self-sacrificing group believed that introducing of self-sacrificing for and nominating patterns of sacrifice and martyrdom to the younger generation, preparing religious dialogues/relation about self-sacrifice morale the mosques, strengthening feeling of national and religious self-fertilization, pattern of practical parents in the field of dedication, and strengthening self-fertilization are the main factors in reinforcing devotion. Whereas the ordinary people try to solve the basic needs of society as needs to jobs, marriage, avoiding officials from being materialistic, considering the mood and interests of youth, decreasing distance between people and officials, enduring to spirit of altruist who is dedication are the most important factors for reinforcing and increasing dedication. Also, results of the variance analysis multi-variable factors showed that the there are significant differences between ordinary people and self-sacrificing people about strategies of maintenance and strengthen self-sacrifice morale.

Discussion : To achieve and obtain a respectful generation and to make them ready for devoting and martyr, first must recognize the effective factors on strengthen self-sacrifice morale then must make accurate plan with our best under experts.

Key words: Public-opinion poll, self-sacrificing, self-sacrifice morale

چکیده

مقدمه: پژوهش حاضر با هدف بررسی مقایسه‌ای راهکارهای حفظ، تقویت و نهادینه کردن روحیه ایثارگری در جامعه از دیدگاه افراد ایثارگر و عادی انجام شد.

روش: نوع مطالعه حاضر توصیفی-زمینه‌یابی است. جامعه مورد مطالعه تمامی افراد ایثارگر و عادی شهرستان رشت در سال ۱۳۹۰ بودند. حجم نمونه شامل ۳۰۰ نفر افراد ایثارگر و ۳۰۰ نفر افراد عادی بودند که به ترتیب با روش نمونه‌گیری تصادفی و نمونه‌گیری خوشه‌ای انتخاب شدند. برای جمع‌آوری داده‌ها از پرسشنامه راهکارهای تقویت روحیه ایثارگری حسین‌خانزاده (۱۳۹۲) استفاده شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش‌های آمار توصیفی، تحلیل واریانس با اندازه‌گیری مکرر استفاده شد.

نتایج: نتایج نشان داد که گروه ایثارگران، معرفی ایثارگران و شناساندن الگوهای ایثار و شهادت به نسل جوان و افراد عادی جامعه، تلاش در جهت رفع نیازهای اولیه افراد جامعه مانند نیاز به شغل و ازدواج، پرهیز از دنیا طلبی و مادی‌گرایی مسئولان را به ترتیب، مهم‌ترین عوامل مؤثر در تقویت روحیه ایثارگری می‌دانند. همچنین نتایج تحلیل واریانس چند متغیری نشان داد که بین افراد عادی و ایثارگر از نظر میزان موافقت با راهکارهای تقویت روحیه ایثارگری تفاوت معنادار وجود دارد.

بحث: برای داشتن نسلی با عزت و آماده ایثار و شهادت لازم است ابتدا عوامل تأثیرگذار در این عرصه شناسایی، سپس با تمام ظرفیت و توان و با استفاده از نظر متخصصان برای اجرای مناسب هر کدام از آنها برنامه‌ریزی دقیق صورت گیرد.

کلید واژه‌ها: نظرسنجی عمومی، ایثارگران، روحیه ایثارگری

✉ **Corresponding Author:** Department of psychology, Guilan University, Guilan, Iran
E-mail: Abbas_khanzadeh@yahoo.com

✉ گروه روانشناسی، دانشگاه گیلان، گیلان، ایران
۱- گروه روانشناسی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران
۲- گروه راهنمایی و مشاوره، دانشگاه هرمزگان، هرمزگان، ایران

مقدمه

ایثار^۱، بخشش^۲، سخاوتمند بودن، از خودگذشتگی^۳ و فداکاری^۴ برای دیگران، اصطلاحاتی مرتبط به هم هستند که حاکی از جهت‌گیری فرد به سمت دیگری (در نقطه مقابل خودخواهی) به شمار می‌آیند که بر اساس انتظار متقابل، یا سایر منافع شخصی قرار ندارند (پترسون و سلیگمن^۵، ۲۰۰۴). این رفتارها نوع خاصی از رفتارهای جامعه‌پسند محسوب می‌شوند که مبنای انگیزش درونی دارند (ایزنبیگ^۶، ۱۹۸۳). به اعتقاد لفرانکوویس^۷ (۱۹۹۵) منظور از ایثارگری یا نوع‌دوستی رفتاری است که برای انجام‌دهنده آن تا حدودی ضرر و زیان به دنبال دارد اما به امتیاز ویژه‌ای برای هموعانش منتهی خواهد شد.

روانشناسان ایثار را به معنای مقدم دانستن دیگران بر خود و توجه غیر خودخواهانه به آسایش دیگران تعریف کرده‌اند (برکویتز، ۱۳۸۱). در این معنا ایثار از احساس وظیفه نسبت به دیگران مجزا می‌گردد. در ایثار تمرکز بر انگیزه کمک به دیگران بدون انتظار دریافت پاداش است، در حالی که احساس وظیفه، بر تعهد اخلاقی نسبت به دیگران متمرکز است.

از ایثار با اصطلاحاتی نظیر عشق به مردم (آلپورت^۸، ۱۹۶۶)؛ جنبش و حرکت به سمت دیگران به عنوان یکی از جنبه‌های خودشکوفایی و علاقه اجتماعی در نظریه آدلر یاد می‌کنند. این علاقه معرف نوعی نگرش و سبک زندگی است که متضمن یاری‌رسانی و خدمت کردن است. اما مراد نیگل^۹ از نوع‌دوستی، از خود گذشتگی خاضعانه نیست، بلکه تمایل به انجام فعل برای منافع دیگران بدون نیاز به انگیزه‌های پنهانی است. در واقع مقصود او از نوع‌دوستی، هر گونه رفتاری است که علتش صرفاً این باشد که دیگران باید از این رفتار سود برده یا از آن زیان نبینند (ملایوسفی، ۱۳۸۷).

قرآن کریم به صراحت از ایثار نام برده و شهید مطهری در مورد قرآنی بودن ایثار می‌گوید: ایثار، یک اصل قرآنی و یکی از باشکوه‌ترین مظاهر

انسانیت است (مطهری، ۱۳۸۵). ایثار و فداکاری به معنای از خود گذشتن و مقدم داشتن دیگران بر خود، از ارزش‌های متعالی است که قرآن کریم آن را به وجه نیکویی ستوده است (شریفی و همکاران، ۱۳۸۹).

روحیه و فرهنگ ایثارگری به عنوان یکی از شاخص‌های اصلی دین اسلام است که در جامعه دینی ایران توجه کافی به آن نشده است و تنها در دهه‌های اخیر دین و معنویت به عنوان یک وجه اصلی امتیاز بشر در زمینه‌های مختلف پژوهشی وارد شده و آثار مثبت آن حتی در کشورهای غیر دینی نیز پذیرفته شده است. به عنوان مثال جانسن^{۱۰} (۲۰۰۴) در پژوهش خود به این نتیجه رسیده است که باورهای دینی نقش عمده‌ای در سلامت روان و سازش‌یافتگی افراد بازی می‌کند. برگین^{۱۱} و همکاران (۱۹۸۸) در فراتحلیل خود در ارتباط با بررسی رابطه مذهب با سلامت روانی نشان داده‌اند که بین شاخص‌های مذهب و سلامت روانی رابطه مثبت وجود دارد و افراد با جهت‌گیری مذهبی درون‌سو نسبت به افراد با جهت‌گیری بیرون‌سو از سلامت روانی مثبت‌تری برخوردارند. از دیگر پژوهش‌های انجام شده در خارج از کشور در این ارتباط می‌توان به مطالعات الیسون (۱۹۹۱)، پارک و همکاران (۱۹۹۰)، لویس و همکاران (۲۰۰۵)، هنینگسگارد و ارناس^{۱۲} (۲۰۰۸)؛ و در داخل کشور به تحقیقات احمدی و همکاران (۲۰۰۸)؛ شهنی ییلاق و همکاران (۱۳۸۳)، جان بزرگی (۱۳۸۶)، نوابخش و پوریوسفی (۱۳۸۵) و جمالی (۱۳۸۱) اشاره کرد.

باورها و آموزه‌های دینی، انسان را به سمت اخلاق و دوری از پلیدی و زشتی‌ها دعوت می‌کند. کسی که به ارزش‌های مذهبی اعتقاد دارد نسبت به سایر زوایای زندگی بی‌تفاوت نیست. در دنیای امروز که فشارهای روانی، تأثیرات بسیار منفی بر عملکرد زندگی انسان می‌گذارد، گرایش به مذهب موجب کاهش تنیدگی‌های روانی می‌شود. در این صورت انسان احساس می‌کند یک نیروی درونی او را کمک و هدایت می‌کند؛ در حالی که

ایثارگری و کمک به هم‌نوع عادت دهید. ایثارگری تجربه‌ای است که احساس شادمانی و ثمربخش بودن را در انسان زنده می‌کند. یک انسان با روحیه ایثارگری، خلاقیت و شهامت می‌تواند با ایجاد تغییر مثبت در زندگی دیگران، محیط زندگی خود را نیز تلطیف و دگرگون سازد و خود و فرزندانش در شرایط بهتر و متفاوتی زندگی کنند (عربی، ۱۳۸۵).

تاکنون پژوهش‌های مختلفی از جمله تاجور، پور طهماسبی و حسینی (۱۳۸۷)؛ خاکزاد و غفاری (۱۳۸۷) و فهیمی (۱۳۸۷)، در زمینه نحوه انتقال فرهنگ ایثار و شهادت صورت گرفته و در این پژوهش‌ها سعی شده است که ضمن ارائه تعریفی از واژه‌های ایثار و شهادت به عوامل مؤثر در فرهنگ ایثار و شهادت، آسیب‌شناسی فرهنگ ایثار و شهادت و زمینه‌های اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و بین‌المللی مؤثر بر ترویج فرهنگ ایثار و شهادت با توجه به آیات و روایات مباحثی ارائه شود.

واقعیت‌های ریز و درشت جهان و ایران امروز به صد زبان می‌گویند که انسان معاصر به جهان‌مندی و اصول فرهنگی و انسانی سال‌های دفاع مقدس، بیش از پیش نیاز دارد. بی‌انطباقی‌های اخلاقی و فکری، روان‌پریشی‌های برآمده از ذات دنیاخواهی و ماده‌پرستی، رشد نگران‌کننده انواع بزه‌های اجتماعی، غرب‌زدگی، نابرابری‌های اجتماعی و شکاف روزافزون طبقاتی، کم‌ارج شدن گوهر عدالت و رونق گرفتن تجاوز و تعدی به حقوق دیگران، اصل‌انگاری شهوت و غریزه و دست‌شستن از عقل و دل و ... همه و همه گویای این مطلب است که ما به ورطه خطرناکی نزدیک می‌شویم و در چنین شرایطی راه درمان، بازگشت به گوهر انسانی و شناخت و بکارگیری عناصر و مؤلفه‌هایی است که ارزش‌های انسانی را شکوفا می‌کنند و مسیر تکامل و تعالی فرد و جامعه را هموار می‌سازند (نبوی، ۱۳۸۴) و یکی از این ارزش‌های اصیل انسانی ایثارگری است.

در شرایط فعلی، بیش از هر زمان دیگری به دور از شعار و با توجه به واقعیت‌های جامعه نیاز به

افراد با‌گرایش نه‌چندان مذهبی، خود را در مقابل مصیبت‌های وارده، بی‌پناه دیده و در مقابل مشکلات مستأصل می‌گردند (جانسون و همکاران، ۲۰۰۱؛ جانسون و موریس، ۲۰۰۸؛ بهرامی احسان و تاشک، ۱۳۸۳؛ حسین‌خانزاده، ۱۳۸۹). بنابر نظر بیشتر پژوهشگران جرم‌شناسی، پرورش صحیح مذهبی که منطبق و همسو با موازین علمی، عقلی و منطقی باشد، یکی از عمده‌ترین عوامل بازدارنده جنایی خواهد بود. اعتقادات دینی، داشتن ایمان راسخ به خالق هستی و توجه به تعالیم الهی که هدف آن تحول هماهنگ و همسوی استعداد‌های ذهنی و عاطفی و رسیدن به کمال است، آدمی را از انجام رفتارهای زشت و نکوهیده باز می‌دارد (حسین‌خانزاده، ۱۳۸۹).

تقویت ارزش‌های دینی و معنوی و ایجاد فرهنگ ایثارگری در جامعه دارای آثار بسیار مثبت و ارزنده‌ای است. این مسئله هم در سطوح فردی و هم در سطوح اجتماعی قابل بحث و بررسی است. به عنوان مثال نتایج پژوهش‌های مختلف حاکی از آن است که به عقیده پزشکان افراد مذهبی و متدین در برابر بیماری‌های مقاوم به درمان از امید بیشتری برخوردارند و دین و مذهب در ایجاد آرامش روانی آنها بسیار مؤثر بوده است (بایر و رایت^{۱۳}، ۲۰۰۱؛ بند^{۱۴}، ۲۰۰۲). کاهش افسردگی و بیماری‌های روانی و تأثیر مثبت و فزاینده مذهب بر شاخص‌های سلامت روان در بسیاری از تحقیقات داخلی و خارجی مورد تأیید قرار گرفته است (رجنرس^{۱۵}، ۲۰۰۳؛ شهبازی، ۱۳۷۵؛ بهرامی احسان و تاشک، ۱۳۸۳).

از نظر دانش روان‌شناسی، رفتارهای ایثارگرایانه فرد را به مراحل بالاتر کمال می‌رساند و در او رضایت‌خاطر ایجاد می‌کند که هیچ چیز دیگر نمی‌تواند جایگزین آن شود و انسان را به بالاترین مرز حال خوب، که مطلوب و منظور همه انسان‌هاست می‌رساند. ایثارگری روحیه انسان را توانمند می‌سازد و زمینه‌های شجاعت و جوانمردی را در او تقویت می‌کند؛ از همین رو است که به والدین تأکید می‌شود فرزندان‌شان را از خردسالی به

تقویت و حفظ روحیه ایثارگری چه تفاوت‌هایی وجود دارد؟ انتظارات افراد جامعه از افراد ایثارگر کدامند؟

روش

پژوهش حاضر از نوع توصیفی-زمینه‌یابی است. جامعه مورد مطالعه شامل دو گروه افراد ایثارگر و غیر ایثارگر شهر رشت در سال ۱۳۹۰ است. برای تعیین حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده شد. نمونه‌ای به حجم ۳۰۰ نفر از افراد ایثارگر شهر رشت با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی و ۳۰۰ نفر از افراد غیر ایثارگر (جهت مقایسه) با استفاده از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب و تلاش شد افراد دو گروه از لحاظ متغیرهای جمعیت‌شناختی سن، جنس و میزان تحصیلات هم‌تا باشند. به این ترتیب که دامنه سنی هر دو گروه بین ۳۰ تا ۶۵ سال بود، هر دو گروه مرد و میزان تحصیلات هر گروه بالاتر از دیپلم بود. ابزارهای سنجش عبارت بودند از:

پرسشنامه راهکارهای تقویت روحیه ایثارگری (حسین خانزاده، ۱۳۹۲): این پرسشنامه دارای ۳۶ گویه و سه عامل معرفتی ایثارگران، ایجاد فرهنگ ایثارگری و آموزش روحیه ایثارگری است که در قالب یک طرح پژوهشی در سال ۱۳۹۲ ساخته شده است. جهت ساخت این پرسشنامه پس از مطالعه کتابخانه‌ای (شامل مطالعه مقاله‌ها، کتاب‌ها، طرح‌های پژوهشی و سایت‌های اینترنتی؛ جهت تعیین و سازماندهی برخی گویه‌های پرسشنامه با افراد ایثارگر و عادی مصاحبه صورت گرفت. سپس پرسشنامه مقدماتی ساخته و پس از مشاهده توسط متخصص اصلاحات مورد نیاز انجام شد. برای بررسی اعتبار پرسشنامه، از روش بازآزمایی (جهت تعیین ثبات^{۱۶} یا پایایی ابزار) و آلفای کرونباخ (جهت تعیین میزان همسانی^{۱۷}) استفاده شد. بدین ترتیب پرسشنامه طی یک مطالعه مقدماتی پس از گذشت سه هفته، برای بار دوم در اختیار ۳۰ نفر از گروه‌های مورد مطالعه (افراد عادی، افراد ایثارگر) قرار گرفت و پس از

ارزشیابی، بازنمایی و برنامه‌ریزی عملی فرهنگی داریم. بنابراین در ضرورت پرداختن هر چه جدی‌تر و واقع‌بینانه‌تر به بخش فرهنگ که طبعاً دارای ارتباطات عمیقی با سایر حوزه‌ها مانند اقتصاد، سیاست و امور اجتماعی است نمی‌توان تردیدی اعمال داشت (تقی‌زاده، ۱۳۸۰). واضح است که دستیابی به مقامات عالی دین (مثل انتظار، انقطاع، ایثار و شهادت) نه به عنوان یک نقطه، که به دفعات دسترسی به آن امکان‌پذیر است بلکه بایستی به عنوان یک مسیر تربیت دینی ترسیم شود و در گرو طی فرایند اصولی مراحل است که از آنها به مراحل پردازش، پذیرش و پرورش دین یاد می‌شود (تقوی، ۱۳۹۰). فرد برای رسیدن به مقامات عالی دین باید از دامنه‌ها، کوهپایه‌ها و فراز و نشیب‌های بسیاری گذر نماید تا بتواند مطلوب خود را در آغوش کشد (صادق‌زاده و همکاران، ۱۳۸۸).

با توجه به این که روحیه ایثارگری به عنوان یکی از جنبه‌های اصلی و تبعات دینداری و معنویت در جامعه؛ دارای آثار بسیار مفیدی مانند برخوردار شدن از احترام، قابل اعتماد بودن، مصونیت از آسیب‌های اجتماعی، اصلاح‌گری در جامعه و گروه همسالان، آرامش روانی، امنیت روانی، رهایی از رنج تنهایی، پویایی، توان مقابله با مشکلات متعدد سر راه زندگی، شکوفایی و رشدیافتگی فکری و معنوی، رها شدن از پراکندگی‌های ذهنی، مدیریت موفق غرایز و در یک کلام تندرستی و روان درستی است. بررسی نظرات افراد جامعه درباره راهکارهای تقویت روحیه و فرهنگ ایثارگری در جامعه و انتظارات آنان از ایثارگران در جهت هر گونه اقدامات لازم ضروری است. بنابراین پژوهش حاضر با توجه به مشکلات اساسی در جامعه ما در زمینه کم رنگ شدن روحیه ایثارگری، درحقیقت به دنبال پاسخ به این مسائل اساسی است که بر اساس نظرات افراد جامعه چه راهکارهایی را جهت حفظ و تقویت روحیه ایثارگری می‌توان به کار برد؟ بین نظرات افراد ایثارگر و غیر ایثارگر در زمینه چگونگی

کرونباخ نیز ۰/۷۹ و ۰/۷۸ برآورد شد که تمامی مقادیر به دست آمده قابل قبول هستند.

یافته‌ها

جهت بررسی روایی پرسشنامه از روش تحلیل عاملی اکتشافی با چرخش واریماکس استفاده شد. مقادیر KMO و بارتلت که در جدول ۱ گزارش شده است نشانگر کفایت نمونه‌گیری و مناسب بودن داده‌های گردآوری شده جهت تحلیل اکتشافی است.

جمع‌آوری داده‌ها، ضریب بازآزمایی برای هر یک از گروه‌ها به طور مجزا به دست آمد. سپس نسخه نهایی پرسشنامه تدوین شد که دارای ۳۶ گویه (۳۳ گویه بسته پاسخ و ۳ گویه باز پاسخ) با ۳ عامل معرفی ایثارگران، ایجاد فرهنگ ایثارگری و آموزش روحیه ایثارگری بود. هر گویه در یک طیف لیکرت ۵ درجه‌ای (۱ = خیلی کم، ۵ = خیلی زیاد) به ارزیابی نظر پاسخگویان می‌پردازد. ضرایب بازآزمایی به دست‌آمده برای گروه‌های ایثارگر و عادی به ترتیب ۰/۸۵ و ۰/۹۰، و ضرایب آلفای

جدول ۱- نتایج آزمون KMO و بارتلت

KMO	مجدور کای بارتلت	درجه آزادی	سطح معناداری
۰/۹۳	۵۳۹۰/۵۴	۱۹۰	۰/۰۰۱

جدول ۲- نتایج تحلیل عاملی اکتشافی پرسشنامه تقویت روحیه ایثارگری

عامل یک: معرفی ایثارگران		عامل دو: ایجاد فرهنگ ایثارگری		عامل سه: آموزش روحیه ایثارگری	
شماره گویه	بارعاملی	شماره گویه	بارعاملی	شماره گویه	بارعاملی
۲	۰/۵۸	۲۷	۰/۷۲	۷	۰/۶۶
۱۴	۰/۶۵	۲۸	۰/۷۹	۸	۰/۷۰
۱۶	۰/۶۸	۲۹	۰/۶۸	۱۱	۰/۷۰
۱۹	۰/۶۸	۳۰	۰/۷۲	۱۲	۰/۶۴
۲۱	۰/۷۷	۳۱	۰/۵۶		
۲۲	۰/۷۸	۳۲	۰/۶۳		
۲۳	۰/۶۹	۳۳	۰/۷۰		
۲۴	۰/۷۲				
۲۵	۰/۷۳				

شده حدود ۵۶/۳۲ درصد از واریانس را تبیین می‌کند.

نتایج حاصل از جدول ۲، سه عامل را برای این آزمون نشان می‌دهد. سه عامل استخراج

تعداد مؤلفه‌ها

نمودار ۱- سنگریزه برای تعیین تعداد مؤلفه‌ها

عوامل نهفته در آزمون با روش تحلیل مؤلفه‌های اصلی و چرخش واریماکس^{۱۸} و تعیین ضریب همبستگی ۰/۴۰ و بالاتر برای بار عاملی هر گویه استخراج شد. در این مدل سه عامل با توجه به تعداد ارزش‌های ویژه بالاتر از یک (جدول ۲) و نمودار سنگریزه^{۱۹} (نمودار ۱) به دست آمد.

جدول ۳- درصد واریانس، مقدار ویژه و آلفای کرونباخ عامل‌های پرسشنامه

عامل‌ها	معرفی ایشارگران	ایجاد فرهنگ ایشارگری	آموزش روحیه ایشارگری
درصد واریانس	۲۴/۴۰	۱۸/۴۵	۱۳/۴۸
ارزش ویژه	۴/۸۸	۳/۶۹	۲/۶۹
آلفای کرونباخ	۰/۸۹	۰/۸۱	۰/۷۵

ضریب آلفای کل پرسشنامه ۰/۹۴ است.

غنی‌سازی کتابخانه‌های مدارس در زمینه کتب مربوط به ایشار و شهادت، برگزاری گفتمان‌های دینی با موضوع روحیه ایشارگری در دانشگاه‌ها و استفاده از بنرها و پوستره‌های تبلیغاتی بیانگر میزان تلاش در جهت معرفی ایشارگران و

عامل‌ها با توجه به محتوای گویه‌های هر راهکار با سه عنوان معرفی ایشارگران، ایجاد فرهنگ ایشارگری و آموزش روحیه ایشارگری نامگذاری شدند. سؤال‌های عامل اول (معرفی ایشارگران)، مانند تجلیل از ایشارگران نمونه،

ایثارگری و استفاده از روش‌های غیر مستقیم در آموزش مفاهیم ایثارگری به نقش خانواده در آموزش و انتقال مفاهیم ایثار و شهادت اشاره دارد.

جهت تشخیص این که افراد عادی و ایثارگر کدام راهکار را برای تقویت روحیه ایثارگری مناسب‌تر از بقیه می‌دانند، از میانگین و انحراف استاندارد راهکارها استفاده شد. این نتایج در جدول ۴ گزارش شده است (با توجه به زیاد بودن راهکارها پنج راهکار مناسب از دیدگاه افراد عادی و پنج راهکار مناسب از دیدگاه ایثارگران گزارش شده است).

ایثارگری می‌باشد. سؤال‌های عامل دوم (ایجاد فرهنگ ایثارگری) مانند کم کردن فاصله مسئولان و مردم، پرهیز از دنیا طلبی و مادی‌گرایی مسئولان، ایجاد فرهنگ ایثارگری در بین مسئولان قبل از افراد عادی جامعه، و مشارکت دادن نسل جوان در فعالیت‌های فرهنگی مختلف بر نقش دولت در ایجاد روحیه ایثارگری و شهادت طلبی تأکید دارد و سؤال‌های عامل سوم (آموزش روحیه ایثارگری) مانند آموزش مفهوم حقوق و انتظارات متقابل و نوع‌دوستی به فرزندان توسط والدین، الگوی عملی بودن والدین در زمینه

جدول ۴- میانگین و انحراف استاندارد ۵ راهکار مناسب در بین افراد ایثارگر و افراد عادی

انحراف معیار	میانگین	مناسب‌ترین راهکارها از دیدگاه ایثارگران
۰/۸۸	۳/۹۷	- معرفی و شناساندن الگوهای ایثار و شهادت به نسل جوان
۰/۸۷	۳/۸۳	- برگزاری گفتمان‌های دینی با موضوع روحیه ایثارگری در مساجد
۰/۹۰	۳/۸۲	- تقویت احساس خودباوری مذهبی و ملی
۰/۹۶	۳/۷۹	- الگو بودن عملی والدین در زمینه ایثارگری
۰/۹۹	۳/۷۸	- تقویت احساس خودباوری
انحراف معیار	میانگین	مناسب‌ترین راهکارها از دیدگاه افراد عادی
۲/۹۳	۴/۴۶	- تلاش در جهت رفع نیازهای اولیه افراد جامعه مانند نیاز به شغل، ازدواج و...
۱/۱۴	۴/۲۷	- پرهیز از دنیا طلبی و مادی‌گرایی مسئولان
۱/۰۷	۴/۱۸	- در نظر گرفتن روحیات و علایق نوجوانان و جوانان
۱/۲۳	۴/۰۷	- کم کردن فاصله مسئولان و مردم
۱/۰۹	۴/۰۵	- پایبند ماندن افراد ایثارگر جامعه به داشتن روحیه ایثارگری

را به عنوان مناسب‌ترین (M=۴/۴۶، SD=۲/۹۳) را به عنوان مناسب‌ترین راهکار انتخاب نمودند.

جهت بررسی اهمیت عامل‌ها برای ایثارگران و افراد عادی از شاخص‌های میانگین و انحراف معیار هر یک از عامل‌ها استفاده شد که در جدول ۵ گزارش شده است.

با توجه به جدول ۴ ایثارگران، معرفی و شناساندن الگوهای ایثار و شهادت به نسل جوان (M=۳/۹۷، SD=۰/۸۸) را به عنوان مناسب‌ترین راهکار انتخاب نمودند و افراد عادی تلاش در جهت رفع نیازهای اولیه افراد جامعه مانند نیاز به شغل، ازدواج و ...

جدول ۵ - میانگین و انحراف استاندارد عامل‌های به دست آمده در بین ایثارگران و افراد عادی

افراد عادی		ایثارگران		عامل‌ها
SD	M	SD	M	
۰/۸۶	۳/۲۲	۰/۶۵	۳/۶۵	عامل یک: معرفی ایثارگران
۰/۹۸	۴/۱۰	۰/۷۹	۳/۶۶	عامل دو: ایجاد فرهنگ ایثارگری
۰/۸۶	۳/۸۱	۰/۷۲	۳/۶۳	عامل سه: آموزش روحیه ایثارگری

آیا این تفاوت میانگین بین عامل‌ها در دو گروه معنادار است یا خیر، از تحلیل واریانس اندازه‌های مکرر استفاده شد که نتایج آن در جدول ۶ گزارش شده است.

با توجه به جدول ۵ ایجاد فرهنگ ایثارگری به عنوان مهم‌ترین عامل، هم از دیدگاه ایثارگران (M=۳/۶۶، SD=۰/۷۹) و هم از دیدگاه افراد عادی (M=۴/۱، SD=۰/۹۸) می‌باشد. برای بررسی این که

جدول ۶ - نتایج آزمون تحلیل واریانس اندازه‌های مکرر مربوط به تفاوت‌های بین عامل‌ها در بین افراد عادی و ایثارگر

F	مقدار	گروه	آزمون
۰/۴۱	۰/۰۱	ایثارگر	اثر پیلای
۱۱۳/۸۲**	۰/۴۳	عادی	
۰/۴۱	۰/۹۹	ایثارگر	لامدای ویکلز
۱۱۳/۸۲**	۰/۵۷	عادی	
۰/۴۱	۰/۰۱	ایثارگر	اثر هتلینگ
۱۱۳/۸۲**	۰/۷۶	عادی	
۰/۴۱	۰/۰۱	ایثارگر	بزرگترین ریشه روی
۱۱۳/۸۲**	۰/۷۶	عادی	

**p ≤ 0/01 (df1=۲, df2=۲۹۸)

معنادار وجود دارد (F= ۱۱۳/۸۲ ، p ≤ ۰/۰۱). برای بررسی بیشتر این تفاوت‌ها نتایج مقایسه دو به دوی عامل‌ها برای گروه عادی در جدول شماره ۷ گزارش شده است.

با توجه به جدول بالا تفاوتی بین میانگین‌های عامل در بین ایثارگران وجود ندارد (F= ۰/۴۱ ، p ≥ ۰/۰۵). در حالی که در گروه افراد عادی بین میانگین عامل‌ها تفاوت

جدول ۷ - مقایسه زوجی عامل‌ها در بین افراد عادی

خطای استاندارد	تفاوت میانگین‌ها	عامل‌ها
۰/۰۶	۰/۸۸**	۱ و ۲
۰/۰۵	۰/۲۹**	۳ و ۲
۰/۰۵	۰/۵۹**	۱ و ۳

** p ≤ 0/01

نشان داد که بین افراد عادی و ایثارگران تفاوت معنادار وجود دارد (لامبدای ویکلز = ۰/۷۸) و (F_(۵۹۶,۳) = ۵۶/۲۳ p < ۰/۰۰۱) به عبارت دیگر، افراد عادی و ایثارگر از نظر میزان موافقت با راهکارهای تقویت روحیه ایثارگری با یکدیگر تفاوت دارند. برای بررسی بیشتر این تفاوت خلاصه تحلیل واریانس تک متغیری اثرهای اصلی گروه (عادی و ایثارگر) برای عامل‌ها در جدول ۸ گزارش شده است.

با توجه به جدول ۷ از دیدگاه افراد عادی مهمترین عامل، ایجاد فرهنگ ایثارگری، دومین عامل آموزش روحیه ایثارگری و سپس معرفی ایثارگران است. برای بررسی تفاوت ایثارگران و افراد عادی در هر یک از عامل‌ها از تحلیل واریانس چند متغیری (MANOVA) استفاده شد و نتایج تحلیل واریانس چند متغیری عامل‌های مربوط به راهکارهای تقویت روحیه ایثارگری با توجه به گروه عادی و ایثارگر

جدول ۸ - خلاصه تحلیل واریانس تک متغیری اثرهای اصلی گروه برای عامل‌ها

F	MS	SS	منبع تغییرات	عامل
۴۸/۲۸**	۲۸/۲۲	۲۸/۲۲	بین گروهی	۱. معرفی ایثارگران
	۰/۵۸	۳۴۹/۵۶	درون گروهی	
۳۶/۸۱**	۲۹/۲۳	۲۹/۲۳	بین گروهی	۲. ایجاد فرهنگ ایثارگری
	۰/۷۹	۴۷۴/۸۱	درون گروهی	
۷/۸۹**	۴/۹۹	۴/۹۹	بین گروهی	۳. آموزش روحیه ایثارگری
	۰/۶۳	۳۷۸/۲۶	درون گروهی	

**p ≤ 0/01

تحلیل سؤال باز پاسخ پرسشنامه مبنی بر این که از دیدگاه هر دو گروه مورد مطالعه ایثارگر و عادی چه راهکارهای دیگری علاوه بر گویه‌های مطرح شده در پرسشنامه نظرسنجی (گویه‌های بسته پاسخ)، جهت افزایش روحیه ایثارگری در جامعه وجود دارد؛ نشان داد که بسیاری از راهکارهای ارائه شده به طور ضمنی در گویه‌های پرسشنامه مطرح شده بودند به طوری که برخی از افراد نمونه، راهکارهای مطرح شده در پرسشنامه نیازسنجی را کافی قلمداد کردند.

نتایج جدول ۸ نشان می‌دهد که میانگین گروه‌ها در هر سه عامل با یکدیگر تفاوت معناداری دارد. با توجه به جدول ۵ میانگین ایثارگران در عامل اول (معرفی ایثارگران) بیش از میانگین افراد عادی است. اما در دو عامل دیگر (ایجاد فرهنگ ایثارگری و آموزش روحیه ایثارگری) میانگین افراد عادی بیش از میانگین ایثارگران می‌باشد.

از خودگذشتگی مسئولین، تقویت عدالت اجتماعی در جامعه، نقش مهم خانواده در سنین کودکی، خارج کردن برنامه‌های صدا و سیما از حالت کلیشه‌ای، پیروی از ولی فقیه، ایجاد فرهنگ قرآنی، ایجاد روحیه بسیجی، تشویق مردم به ساده‌زیستی و استفاده از نظرات محققان و استادان دانشگاه بود.

برای پاسخدهی به این سؤال پژوهش که افراد عادی جامعه چه انتظاراتی از افراد ایثارگر دارند، سؤالی بازپاسخ در پایان پرسشنامه آمده بود که ۳۰۰ نفر از افراد عادی جامعه به این سؤال پاسخ دادند. بررسی پاسخ‌های تشریحی افراد نمونه نشان داد که بسیاری از انتظارات، مشترک بوده است (برخی از افراد هیچ پاسخی به این سؤال ندادند) و انتظارات افراد عادی جامعه از افراد ایثارگر شامل این موارد است: پایین‌دستی ایثارگران به روحیه ایثارگری، ثابت نگه‌داشتن روحیه ایثارگری در ایثارگران، معلم اخلاق بودن برای نسل جدید، تقویت روحیه ایثارگری در مردم، باز تعریف واژه ایثار در جامعه، یکی بودن ظاهر و باطن آنها، الگو بودن عملی برای دیگران در جامعه، متعهد بودن به روحیه ایثارگری به افراد جامعه، عدم سوء استفاده از وضعیت ایثارگری، حفظ اعتقادات خود، ادامه دادن راه ایثارگری، ادامه دادن تلاش و مجاهدت خود، ناامید نشدن از تشریح ایثارگری‌ها خدمت بی‌منت، اخلاص در کارها، اشاعه آرمان‌هایی که برای آن ایثارگری کردند، حضور فعال ایثارگران در جامعه به جای انزوایی، هم‌صحبت و هم‌کلام شدن ایثارگران با افراد جوان، حضور در کنار و میان مردم، عمل کردن به جای حرف زدن، احترام به حقوق خود و دیگران، عدم سوءاستفاده از ایثارگری خود، احیا و اشاعه فرهنگ ایثارگری، عمل به قوانین و اصول جامعه، ترویج روحیه ایثارگری در جامعه، بالابردن سطح اعتقادات، داشتن ارتباط صمیمی با دیگر مردم جامعه، ثابت ماندن بر عقاید خود، عدم سوءاستفاده از موقعیت خود، انجام کارها بدون هیچ چشمداشت، مانند افراد عادی زندگی کنند و تظاهر به خوب‌تر بودن نکنند و از مسئولان انتظار بیشتر از افراد عادی نداشته باشند، نشان دادن ایثارگری در عمل به مردم، عدالت‌محور بودن، خود را به عنوان

با این حال راهکارهای دیگری که توسط افراد ایثارگر جهت افزایش روحیه ایثارگری در جامعه ارائه شده به این ترتیب بود: مشارکت و همکاری بیشتر مردم و جانبازان، حمایت مالی از ایثارگران، توجه بیشتر به ایثارگران و خانواده‌های آنها، ایجاد باشگاه‌های ورزشی اختصاصی، بازدید و ملاقات با خانواده‌های ایثارگران و آشنایی با نحوه زندگی آنها، طراحی کتاب‌های درسی با عنوان ایثارگری، توجه بیشتر به امامان که الگوی ایثارگری بودند؛ پرهیز از دنیاطلبی و دنیا دوستی؛ ملاقات با افراد ایثارگر، برگزاری کلاس‌های متنوع فرهنگی برای جوانان، ورود بحث ایثارگری به محتوای دروس دبیرستان و راهنمایی، تشریح زحمات ایثارگران برای نسل جدید، تبیین و تشویق فرهنگ بسیجی، گرامیداشت اسوه‌های ایثارگری، الگو قرار دادن افراد ایثارگر در جامعه، آماده‌سازی افراد جامعه برای ایثارگری در مواقع ضروری، نقش پررنگ تر صدا و سیما، برگزاری همایش‌های متعدد و پربار درباره ایثارگری و معرفی جانبازان و ایثارگران به نسل جدید از طریق مصاحبه حضوری با آنان.

بررسی پاسخ‌های ارائه شده توسط افراد عادی نشان داد که بسیاری از راهکارهای مطرح شده به طور ضمنی در گویه‌های پرسشنامه مطرح شده بودند و افراد نمونه راهکارهای بیان شده در پرسشنامه نیازسنجی را کافی قلمداد کردند. با این حال راهکارهایی که توسط افراد عادی جهت افزایش روحیه ایثارگری در جامعه ارائه شده عبارت است از: پاسخگو بودن مسئولان به مشکلات مردم، تقویت روحیه ایثارگری در خانواده، مشارکت نوجوانان در فعالیت‌های مختلف جامعه، الگو بودن مسئولان جامعه، جلوگیری از افراد ایثارگری که سوء استفاده می‌کنند، برطرف کردن نیازهای اولیه مردم، ترویج روحیه از خودگذشتگی در کودکان، تقویت روحیه میهن‌پرستی، ترویج ایثارگری در بین افرادی که الگوی جامعه هستند مانند هنرپیشه‌ها، هنرمندان و ورزشکاران، توجه به نیازهای اولیه جوانان، برگزاری تربیون آزاد با موضوع ایثارگری، تحلیل شخصیت افراد ایثارگر، تقویت اعتقادات دینی در جامعه،

فردی که کار بزرگی کرده معرفی نکنند، در اختیار قراردادن تجربیات خود به سایر افراد، حضور فعال در زمینه‌های مختلف ایثارگری، مؤمن، باایمان و باتقوا بودن، صبور، مقاوم و مهربان بودن، جدی و ساعی بودن، از نظر علمی به روز باشند، داشتن روحیه بالا، حضور مؤثر در جامعه، انتقال روحیه ایثارگری خود با افراد جامعه، حضور فعال در عرصه‌های فرهنگی و آموزشی، از امتیازات خود بگذرند، آرام ننشستن در مقابل ظلم، ساده‌زیستی، جدا ندیدن خود از سایر افراد جامعه، شرکت در گفتمان‌های دانشجویی.

بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به این که اگر جامعه‌ای دچار انحطاط روحیه ایثارگری، وطن‌دوستی و دوست داشتن شود باید در انتظار فاجعه‌ای بزرگ بود؛ پژوهش حاضر با هدف شناسایی راهکارهای مؤثر در تقویت روحیه ایثارگری در جامعه از دیدگاه افراد ایثارگر و عادی انجام شده است.

نتایج نشان داد که ایثارگران معرفی و شناساندن الگوهای ایثار و شهادت به نسل جوان؛ برگزاری گفتمان‌های دینی با موضوع روحیه ایثارگری در مساجد؛ تقویت احساس خودباوری مذهبی و ملی؛ الگو بودن عملی والدین در زمینه ایثارگری و تقویت احساس خودباوری را به ترتیب مهم‌ترین عوامل مؤثر در تقویت روحیه ایثارگری می‌دانند.

انتخاب گویه معرفی و شناساندن الگوهای ایثار و شهادت به نسل جوان به عنوان مؤثرترین راهکار تقویت روحیه ایثارگری در بین افراد جامعه از سوی ایثارگران با نتیجه پژوهش شریفی (۱۳۸۲) مختاری پور، مختاری پور و سیادت (۱۳۸۵) و برخی پژوهش‌ها که نشان دادند معرفی الگوهای ایثار از طریق تمرکز بر این موارد در محتوای کتب درسی دانش‌آموزان، در توسعه ارزش‌های ایثار و شهادت نقش ویژه‌ای دارد و باعث درونی شدن ارزش‌های ایثار و شهادت می‌شود (شهرکی پور، ۱۳۹۲) همسو است. در تبیین این یافته می‌توان گفت تنها با شناساندن درست الگوهای ایثارگر به نسل جوان می‌توان به پرورش نگرشی مثبت نسبت به ایثارگری

و در نتیجه افزایش رفتارهای ایثارگرانه در جامعه پرداخت. بهترین الگوها در اسلام وجود دارد که یاد مستمر آن‌ها و ایجاد آگاهی و شناخت نسبت به حرکت و اهداف آن‌ها می‌تواند به خوبی ایمان، معنویت و ایثارگری را تقویت کند. قرآن کریم از حضرت ابراهیم (ع) و پیامبر اکرم (ص) به عنوان الگو یاد کرده است (سوره ممتحنه، آیه ۴؛ سوره احزاب، آیه ۲۱). فضایل و ویژگی‌های امام حسین (ع) و فرهنگ عاشورایی ایشان هم، الگوی تمام عیاری از ایثارگری است و شهدا و ایثارگران هشت سال دفاع مقدس نیز به تاسی از امامان معصوم (ع)، الگوهای مناسبی از ایثارگری هستند. حال چنانچه این الگوهای ایثار و شهادت به درستی به نسل جوان شناسانده شوند موجب می‌شود جوانان با ریشه‌های فرهنگی و تاریخی خود بیشتر آشنا شده و این آشنایی زاینده معرفتی افزون‌تر و پدیدآورنده دانایی گسترده‌تر می‌شود و زمینه‌ای را فراهم می‌آورد که نسل جوان امروز مسئولانه‌تر و با تعهد دینی بیشتر برخورد کنند؛ به دنبال این آگاهی از شدت حالت‌های دفاعی که گاهی اوقات برخی از جوانان در مقابل خانواده‌های شهدا و ایثارگر نشان می‌دهند (که البته زاینده ناآگاهی آنهاست) کاسته می‌شود و حتی از بین می‌رود. البته ارائه و معرفی این الگوها به نسل جوان باید به شیوه‌ای جذاب و نوین، به دور از افراط و تفریط، خالی از خرافه و به گونه‌ای باشد که مخاطبان باور کنند می‌توانند از آنها پیروی کنند و مانند آنها حماسه بیافرینند.

همچنین باید در نظر داشت که هدف اصلی از معرفی الگوهای ایثارگر و شهادت طلب به نسل جوان و یادآوری سال‌های دفاع مقدس و امتداد مؤلفه‌های آن به امروز و فردا بر بنیاد معرفت‌زاو الهام‌بخش آن سال‌ها استوار است و به هیچ وجه بازگشت به گذشته و چشم بستن بر امروز و فردا مد نظر نیست.

برگزاری گفتمان‌های دینی در مساجد یکی دیگر از راهکارهای مناسب تقویت روحیه ایثارگری از دیدگاه ایثارگران است. این یافته با نتیجه‌گیری پژوهش‌های اعرابی (۱۳۸۵)؛ سعیدی و شاه‌رخی (۱۳۸۶)؛ میرشجاعی (۱۳۸۶)؛ اسکلودرمن، اسکلودرمن و

هاین^{۲۰} (۲۰۰۰) و بیبی و پاسترسکی^{۲۱} (۱۹۹۲) که بیان کردند دین یکی از قدرتمندترین عوامل بروز رفتارهای ایثارگرانه در اجتماع است و مذهب می‌تواند پیش‌بین قدرتمندی برای پایبندی به ارزش‌های نوع‌دوستانه باشد همسو است.

با توجه به این که یکی از ویژگی‌های دوران جوانی پرسشگری و استدلال‌طلبی است بنابراین اگر قرار است فرهنگ فداکاری و از خود گذشتی در بین جوانان گسترش یابد باید زمینه پاسخگویی به شبهات و ذهنیات جوانان را با برگزاری گفتمان‌های دینی و جلسات پرسش و پاسخ فراهم نمود و با بردباری و منطق به سؤال‌ها و نقدهای آنها پاسخ داد. در بسیاری از مواقع حماسه‌ای که شهدا و ایثارگران از خود به یادگار گذاشته‌اند برای بسیاری از جوانان قابل درک نیست زیرا جوانان نمی‌توانند عمل ایثارگران را با معیارهای دنیوی توجیه کنند ولی وقتی با برگزاری گفتمان‌های دینی از دیدگاه معنویت و دین به ایثار آنها می‌نگرند نتایج قابل قبولی در توضیح حماسه ایثارگران می‌یابند.

بنابراین بحث و مناظره دینی و پرسش و پاسخ فارغ از حب و بغض و افکار خاص، اگر تنها با انگیزه انتقال و فراگیری حق باشد می‌تواند یکی از ابزارهای مؤثر در انتقال فرهنگ ایثارگری و شهادت‌طلبی بوده و مساجد یکی از بهترین مراکز جهت برگزاری این گونه مباحث است. در این بین روحانیون و دیگر مبلغان دینی می‌توانند با بیان فداکاری‌های زندگی پیامبر و امامان و شهادت آنها تا حد چشمگیری در فرآیند اهداف تقویت روحیه ایثارگری و فرهنگ شهادت مؤثر واقع شوند.

یکی دیگر از راهکارهای مناسب تقویت روحیه ایثارگری در جامعه از دیدگاه ایثارگران تقویت احساس خود باوری ملی و مذهبی است. با توجه به تاریخ می‌توان دریافت که بسیاری از نمونه‌های ایثار به علت وجود همین احساس خودباوری ملی و مذهبی بوده است؛ از آن‌جا که تاریخ ملت‌ها، پنجره‌ای به روی هویت ملی آنهاست، هر فرد با گذراندن دوران تحصیل، با تاریخ و نمادها و اندیشه‌های ملی آشنا می‌شود و به هویت ملی و

خودباوری ملی می‌رسد. بنابراین علاقه و عشقی وافر نسبت به گذشته پر افتخار سرزمین‌شان پرورش یافته و از ایثارگران و شهدا و شهامت آن‌ها به غرور یاد می‌کنند و حس نوع‌دوستی و ایثار در آنها تقویت می‌شود.

علاوه بر این فرهنگ غنی، ما پیرو دین و مذهبی هستیم که بارها بر اصول شهادت، ایثار و گذشت تأکید شده است. مذهبی که بر پایه اصول اخلاقی استوار است و اگر چه در برابر ظلم از شهادت سخن می‌گوید ولی به حقوق آسرا احترام می‌گذارد، همواره بر گذشت تأکید دارد و روح زیبای اسلام را زنده در ایثار و شهادت می‌داند. فداکاری‌ها و جان‌فشانی‌هایی که در طول تاریخ در راه اعتقادات مذهبی صورت گرفته نشان‌دهنده قدرت این عامل درونی در بروز رفتارهای ایثارگرایانه در افراد است. به جرئت می‌توان گفت که بسیاری از جنگ‌های تاریخی که با ریشه‌های مذهبی و در راه اشاعه تفکر دینی در دنیا رخ داده، نتیجه خودباوری دینی است. پس با فرهنگ غنی ایرانی و دین و مذهب غنی می‌توان خودباوری ملی و مذهبی و به دنبال آن روحیه ایثارگری را تقویت و ترویج نمود.

ایثارگران از الگو بودن عملی والدین در زمینه ایثارگری به عنوان راهکار مناسب دیگری برای تقویت روحیه ایثارگری در جامعه یاد کردند. در تبیین این یافته می‌توان گفت با وابستگی و اطمینانی که فرزند نسبت به والدین خود پیدا می‌کند به آسانی آموزه‌ها و رفتارهای اخلاقی و معنوی آن‌ها را الگو قرار داده و می‌پذیرد. از آنجایی که افراد در سنین جوانی در اوج استقلال‌طلبی، حقیقت‌جویی و پرسش‌گری هستند والدین می‌توانند علاوه بر ایفای نقش الگویی برای فرزندان، با بهره‌گیری از استدلال و عقلانیت برای اثبات حقانیت دین، تقدیس شهید و شهادت و یادآوری اهداف بزرگ ایثارگران روحیه ایثارگری را در فرزندان خود تقویت کنند.

تقویت احساس خودباوری راهبرد دیگری است که از دیدگاه ایثارگران در تقویت روحیه ایثارگری در جامعه مؤثر است و این یافته با نتایج پژوهش جنت بوداگی و سرسخت جنتی (۱۳۸۶) همسو است. با

توجه به این یافته می‌توان گفت امید بخشی، مثبت‌گرایی، اعتمادسازی، القای توان و اعتماد و تقویت احساس خودباوری به جای تلقین عجز، ناتوانی و ضعف موجب تحرک و پویایی، اعتماد به نفس و افزایش روحیه استقامت و پایداری در راه هدف شده و زمینه‌های مناسبی را برای پذیرش مفاهیم و رفتارهای ارزشی مثل ایثار برای جوانان فراهم می‌سازد. بنابراین باید توسط دستگاه‌های تربیتی و اجرایی برای حفظ روحیه ایثار و از خود گذشتگی؛ تدابیری در جهت افزایش اعتماد به نفس و هویت‌یابی در نوجوانان و جوانان اندیشیده شود.

نتایج نشان داد که افراد عادی جامعه تلاش در جهت رفع نیازهای اولیه مانند نیاز به شغل، ازدواج و ...، پرهیز از دنیاطلبی و مادی‌گرایی مسئولان، در نظر گرفتن روحیات و علایق جوانان، کم کردن فاصله مسئولان و مردم و پایبند ماندن افراد ایثارگر جامعه به داشتن روحیه ایثارگری را به ترتیب مهم‌ترین عوامل مؤثر در تقویت روحیه ایثارگری می‌دانند.

اولین عامل مؤثر در جهت تقویت روحیه ایثارگری در جامعه از دیدگاه افراد غیر ایثارگر تلاش در جهت رفع نیازهای اولیه افراد جامعه مانند نیاز به شغل، ازدواج و ... می‌باشد، این یافته با نتیجه پژوهش شریفی (۱۳۸۲) و فلاح صفوی و محرمخانی (۱۳۸۵) همسوست. جای تردید نیست جامعه‌ای که افراد آن دچار مشکلات معیشتی هستند و هنوز نیازهای اولیه جوانان آن مثل نیاز به اشتغال و ازدواج برآورده نشده است زمینه‌ای را فراهم می‌آورد که باعث می‌شود نه تنها جوانان از روحیات نوع‌دوستانه و ایثارگرانه فاصله بگیرند بلکه به نوعی مبلغ ناسازگاری‌های اخلاقی، سردرگمی، خشونت، تردید، پرخاشگری، فحاشی و درگیری‌های فیزیکی و فجایع دیگر شوند و با خونسردی از کنار مشکلات مردم جامعه بگذرند و حتی به دیگران هم توصیه کنند که خود را درگیر مشکلات مردم نکنند و این عین خودخواهی، خودپرستی، یکه‌تازی و خلاف روحیات ایثارگرانه است.

عدم امنیت شغلی که زمینه‌ساز روحیه تملق، چاپلوسی و محافظه‌کاری زیردستان است در آن سوی

مرز حریت و آزادمنشی ایثارگران و شهداست. تورم بسیار بالا و وضعیت معیشتی اسفبار اکثریت جامعه در تقابل با حداقل افرادی که زندگی بسیار مرفه‌ای دارند، علاوه بر ایجاد فاصله طبقاتی شدید عملاً در تضاد با اهداف شهداست و نتیجه تداوم چنین وضعیت اقتصادی و اجتماعی، کم‌رنگ شدن ارزش‌ها و تباهی اخلاق و رشد و سرایت ناسازگاری‌هاست چرا که انسان‌گرسنه ایمان ندارد چه رسد به آن‌که شأن و قداست شهدا را پاسداری نماید و از آنها الگوگیری کند. اصلاً چگونه می‌توان انتظار داشت تا زمانی که یک فرد از فقر رنج می‌برد و درگیر بحران‌های مالی خود می‌باشد به ایثار و تقویت آن بیندیشد؟ پرچمدار و مدعی دفاع از کشورش شود و داعیه شهادت و گذشت را داشته باشد؟

پرهیز از دنیاطلبی و مادی‌گرایی مسئولان راهکار دیگری است که از دیدگاه افراد عادی جامعه می‌تواند در تقویت روحیه ایثارگری مؤثر واقع شود، دولت‌ها و مسئولان تعیین‌کننده نوع رفتار جامعه هستند. سیاست‌های کلی دولت‌ها می‌تواند پایه‌گذار رفتارهای اجتماعی باشد، دنیاطلبی و مادی‌گرایی مسئولان، حوزه سیاست را به تنازعات و مناقشات جناحی و باندبازی می‌کشد و از این تنازعات، تجلی روحیه از خود گذشتگی بعید است. دنیاطلبی مسئولان موجب می‌شود که آنها نتوانند محرومیت محرومان و مستضعفان جامعه را لمس نموده و در فکر رفاه آنان باشند، همچنین موجب می‌شود مسئولان آن قدر غرق در لذات، مادیات و شهوات شوند که نتوانند تلخی محرومیت و رنج گرسنگان را بفهمند؛ اگر مسئولان دلسوز باشند و به دور از دنیاطلبی، ساده‌زیستی را پیشه کنند بسیاری از مشکلات پیش نخواهد آمد و یا اگر مشکلی هم پیش آید با شایستگی رفع خواهد شد. پرهیز از دنیاطلبی و ساده‌زیستی مسئولان طبعاً به محبوبیت آن‌ها و به نوعی به جذب جوانان و بهینه‌سازی فرهنگ ایثار در جامعه منجر می‌شود.

دیگر گویه‌ای که از دیدگاه افراد عادی جامعه می‌تواند در تقویت روحیه ایثارگری مؤثر باشد در نظر گرفتن روحیات و علایق نوجوانان و جوانان بود.

فاصله‌گیری از ملت عزت و عظمت آنها را زیر سؤال ببرند.

پایبند ماندن افراد ایثارگر جامعه به داشتن روحیه ایثارگری به عنوان راهکار دیگری است که از طرف افراد غیر ایثارگر در تقویت روحیه ایثارگری مناسب شناخته شده است. در تبیین این یافته می‌توان به رابطه تنگاتنگی که بین ایمان و عمل وجود دارد اشاره کرد؛ چنانچه ایثارگران سال‌های دفاع مقدس به اعتقادات و ارزش‌های ایثارگرانه قبلی خود پایبند و متعهد نباشند و از روحیات سال‌های پیشین خود فاصله بگیرند و دست به اعمالی مثل استفاده ابزاری از دین و ارزش‌ها بزنند در مردم و جوانان نسبت به ارزش‌ها دوگانگی، سردرگمی و تردید ایجاد می‌شود و شکی نیست که دوگانگی و تعارض در حوزه مسائل دینی، اعتقادی و ارزشی مخرب‌تر از دیگر مسائل است؛ و به تدریج این عدم پایبندی ایثارگران به روحیات ایثارگرانه قلبی منجر به نوعی نابوری و حتی تقابلی نامحسوس میان مردم به خصوص جوانان و ایثارگران می‌شود که نتیجه آن زوال هنجارهای اجتماعی و نابودی باورهای انسان‌دوستانه و ایثارگرانه است.

نتایج آزمون تحلیل واریانس چند متغیری نشان داد بین نظرات افراد عادی و ایثارگر از نظر میزان موافقت با راهکارهای تقویت روحیه ایثارگری تفاوت معنادار وجود دارد و میانگین گروه‌ها در هر سه عامل با یکدیگر تفاوت معنا داری دارد. به این ترتیب که میانگین ایثارگران در عامل اول (معرفی ایثارگران) بیشتر از میانگین افراد عادی در این عامل است در حالی که در دو عامل دیگر (ایجاد فرهنگ ایثارگری و آموزش روحیه ایثارگری) میانگین افراد عادی بیشتر از میانگین ایثارگران است.

در تبیین این یافته می‌توان گفت شاید برای کسانی که گرد و خاک جبهه را استشمام کرده‌اند، عکس و نوار و بنرها و پوستره‌های تبلیغاتی تلنگری کافی باشد تا بلافاصله ذهن مشتاق آنها را به فضای مقدس و روحانی سنگرها و خاکریزها ببرد و آنها را تکان دهد اما برای دیگرانی که فضای جنگ و دفاع و جبهه را تجربه نکرده‌اند قضیه فرق می‌کند.

این یافته با نتیجه‌گیری پژوهش موسوی (۱۳۸۸) همسو می‌باشد. در نظر گرفتن روحیات و خواسته‌های جوانان موجب می‌شود مسئولان و دست‌اندرکاران ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در جامعه به جای آن که بر طبق سلیق و افکار خود برنامه‌ریزی فرهنگی و تبلیغی نمایند با نظرسنجی‌های علمی برنامه‌هایی را به مخاطبان جوان خود ارائه دهند که متناسب با سطح نیاز آنها باشد. چنانچه روحیات جوانان در نظر گرفته نشود ممکن است برنامه‌هایی بسیار بالاتر یا پایین‌تر از سطح نیازشان ارائه شود که چنین برنامه‌هایی یا بی‌اثر است و یا اگر تأثیر بگذارد تأثیرش کم است؛ حتی گاهی برخی از برنامه‌هایی که با هدف تقویت روحیه ایثارگری ارائه می‌شود با وجود کیفیت مناسب و هزینه‌های بالا، به دلیل عدم هماهنگی آن با نیازهای جوان و در نظر نگرفتن روحیات او بدون بهره مورد انتظار، برگزار می‌گردد. بنابراین باید به نیازهای جوانان در این زمینه توجه نمود و براساس آن برنامه‌ریزی کرد تا حداکثر بهره مورد نظر کسب گردد. در این راستا می‌توان از نظرات مشاوران تعلیم و تربیت و روان‌شناسان متخصص و مجرب که آشنایی بیشتری با شرایط روحی و فکری و خواسته‌های جوانان دارند بهره گرفت.

کم کردن فاصله مسئولان و مردم گویه دیگری است که از طرف افراد عادی جامعه به عنوان راهکاری در جهت تقویت روحیه ایثارگری انتخاب شد. شاید انتخاب این گویه به عنوان راهکاری مناسب از سوی مردم به این دلیل است که سالها مردم آموخته‌اند برای گذر زندگی باید ساعت‌ها در انتظار رئیسی بایستند که در سوگندنامه ریاستش سوگند یاد کرده است که شرافت و عظمت مردم را حفظ کند. مسئولان و دولت‌مردان باید باورش‌شان شود که مدیون خون شهدا هستند و امنیت امروز جامعه و جایگاهی که در آن قرار گرفته‌اند مرهون فداکاری‌ها، رشادت‌ها، خون دادن‌ها و از جان گذشتگی شهدای دیروز است شهدایی که برای دفاع از عزت و عظمت ملت و خاکشان جان دادند نه برای اینکه مسئولان با

واضح بودن انتظارات بالا از افراد ایثارگر تا اندازه‌ای است که نیاز به تبیین ندارد، فقط باید به این نکته اندیشید که افراد ایثارگر از آن جایی که الگوی افراد جامعه هستند و همواره در معرض دید همگان قرار دارند، باید به گونه‌ای عمل نکنند که افراد عادی جامعه، خواسته یا ناخواسته از آنها ناامید گردند.

تحلیل پاسخ‌های افراد مورد مطالعه در هر دو گروه عادی و ایثارگر در مورد عوامل تضعیف‌کننده روحیه ایثارگری در جامعه نتایج تقریباً مشابهی را به دنبال داشته است که این نتایج به تفصیل در بخش یافته‌ها گزارش شده است. برخی از مهمترین آنها از دیدگاه افراد ایثارگر عبارتند از: بد جلوه دادن ایثارگری در انظار عمومی، بی توجهی به ایثارگران و کوچک شمردن آنها، قانون‌گذاری‌های بد، دنیاطلبی و مادی‌گرایی مسئولان، عدم تطابق گفتار و عمل افراد ایثارگر، فقر، عدم اجرای قوانین مجلس توسط سازمان‌ها و نهادهای در خصوص جانبازان، عملکرد ناصحیح مسئولان نظام، اشتباه نشان دادن تصویر واقعی ایثارگران به نسل امروز. برخی از عوامل تضعیف‌کننده روحیه ایثارگری از دیدگاه افراد عادی جامعه نیز عبارتند از: تجمل‌گرایی، فاصله طبقاتی، عدم روحیه ایثارگری و عدالت‌جویی مسئولان، فاصله گرفتن مردم از مسئولان، عدم روحیه همکاری در جامعه، تظاهر کردن افراد ایثارگر، اختلاف در بین مسئولان، وجود تبعیض در جامعه.

مهمترین پیام این بخش از نتایج به مسئولان جامعه بوده است که افراد جامعه انتظار دارند بدون هیچ گونه عذر و بهانه‌ای فقط به نیازها و خواسته‌ها و درد دل‌های مردم ایثارگر و غیرایثارگر گوش دهند و صادقانه به آنها عمل کنند.

در راستای یافته‌های این پژوهش پیشنهاد می‌شود با شناساندن درست الگوهای ایثارگری به نسل جوان از طریق ارائه الگوهای جذاب و ارائه تصویری منطقی و واقع‌گرایانه از الگوهای ایثار و شهادت و پرهیز از تحریف‌ها و پیرایه‌ها در پرداختن به ایثارگری و شهادت، برگزاری گفتمان‌های دینی در مساجد با هدف پاسخگویی به سؤال‌ها و شبهات نسل جوان در مورد مسائل سیاسی و اعتقادی، تلاش در جهت

با وجود این که کسانی که امروز آنها را به عنوان نسل سوم انقلاب می‌دانیم، از ابتدای تولد و بعدها در جریان رشدشان به طور مداوم در معرض تبلیغات وسیع در و دیوارها و مدارس، صدا و سیما، کتاب‌ها، نشریات و مجلات گوناگون در زمینه ترویج و معرفی ایثارگری قرار گرفته‌اند اما متأسفانه یا به علت عدم جهت‌دهی مناسب این تبلیغات و یا آشنا نبودن و عدم تجهیز متولیان مربوطه با روش‌های مؤثر و با بازده، بعضی از جوانان و کودکان به جز اطلاعات ناکافی و گاهی نیز غلط، برداشت مناسبی از فرهنگ ایثار و شهادت ندارند؛ بنابراین راهکار مؤثرتر از دیدگاه افراد عادی جامعه ایجاد فرهنگ ایثارگری و آموزش روحیه ایثارگری و تعلیم و تربیت است چرا که برای این افراد آنچه قابل درک و لمس است واقعیت‌های عینی است که هر روز تجربه می‌کنند. طبق اصل یادگیری مشاهده‌ای که آلبرت بندورا^{۲۲} در نظریه یادگیری اجتماعی مطرح کرد در خلال این تجربیات فرزندان، رفتارهایی را که از مسئولان و والدین می‌بینند به خوبی می‌آموزند و تکرار می‌کنند و از این طریق فرهنگ ایثارگری در افراد نهادینه می‌شود. همان‌طور که پیش‌تر بیان شد فرهنگ‌سازی درست می‌تواند از تحریف جلوگیری کند و موجب شود که بتوانیم در گام بعدی و پس از ایجاد فرهنگ ایثار و آموزش مناسب روحیه ایثارگری، از معرفی ایثارگران به عنوان الگوهای شایسته برای نسل نیازمند به الگو که در بحران هویت دست و پا می‌زند استفاده کنیم.

انتظاراتی که افراد عادی جامعه از ایثارگران دارند به تفصیل در بخش یافته‌ها ارائه شده است با این حال چند انتظار عمده‌ای که از افراد ایثارگر جامعه در این پژوهش به دست آمده است عبارتند از: پایین‌دستی ایثارگران به روحیه ایثارگری، عدم سوءاستفاده از وضعیت ایثارگری، داشتن ظاهر و باطن یکسان، حضور در کنار و میان مردم، احیای فرهنگ ایثارگری، عدم تظاهر به خوب تر بودن از افراد عادی جامعه، ساده زیستی، نشان دادن ایثارگری در عمل به مردم.

ایثارگری از طریق پرهیز از استفاده ابزاری از دین و ارزش‌ها، روحیه ایثارگری تقویت گردد. همچنین برای تعمیم‌پذیری یافته‌های پژوهش در سطح کشور پیشنهاد می‌شود که این تحقیق در سطح ملی نیز انجام شود تا پشتوانه علمی لازم را برای اجرای برنامه‌های مرتبط به دست آورد از آنجایی که در منابع خارجی واژه شهادت به آن معنا که در فرهنگ اسلامی ما یافت می‌شود وجود ندارد بلکه کشته شدن در جنگ مطرح می‌شود به همین دلیل نبود پیشینه‌ای در منابع خارجی که با مفهوم فرهنگ اسلامی جامعه ما منطبق باشد یکی از محدودیت‌هایی است که پژوهش حاضر با آن روبرو بود.

تشکر و قدردانی

با تشکر از همکاری ایثارگران عزیز و افراد غیر ایثارگر شهر رشت که صمیمانه ما را در اجرای این پژوهش همراهی نمودند و تمامی عزیزانی که در نگارش و تدوین هرچه بهتر این مقاله نقش داشتند.

پی‌نوشت‌ها

- 1- Sacrifice
- 2- Forgiveness
- 3- Self Sacrifice
- 4- Dedication
- 5- Peterson & Seligman
- 6- Eisenberg
- 7- Lefrancois
- 8- Allport
- 9- Negel
- 10- Johnson
- 11- Bergin
- 12- Henningsgaard & Arnau
- 13- Baier & Wright
- 14- Benda
- 15- Regnerus
- 16- Stability
- 17- Consistency
- 18- Varimax Rotation
- 19- Scree Plot
- 20- Schluderman, Schluderman & Huynh
- 21- Bibby & Posterski
- 22- Albert Bandura

منابع

- ۱- قرآن کریم، ترجمه مهدی الهی قمشه‌ای.
- ۲- اعرابی، حسین. (۱۳۸۵)، روان‌شناسی ایثار، پایگاه اطلاع‌رسانی فرهنگی شامد.

افزایش خودباوری ملی و مذهبی از طریق مقایسه دوران دفاع مقدس با جنگ‌های قبلی تاریخ ایران و گسترش سطح آگاهی‌های عمومی اقشار مختلف، به ویژه قشر جوان برای شناسایی استعدادها و توانمندی‌های فردی و ملی و فرهنگی، الگو بودن عملی والدین از طریق پخش برنامه‌های تلویزیونی با هدف افزایش توان خانواده‌ها برای آموزش و تربیت صحیح فرزندان، تقویت احساس خودباوری از طریق به کارگیری راهبردهای مناسب جهت افزایش اعتماد به نفس و هویت‌یابی در نوجوانان و جوانان، توسعه رفاه و کاهش مشکلات اقتصادی و اجتماعی مردم از طریق از طریق برنامه‌ریزی درست و تخصیص بودجه جهت فراهم‌سازی فرصت‌های شغلی و ازدواج و حل مشکلات معیشتی مردم و مبارزه با فقر و بیکاری توسط دولت، پرهیز از دنیاطلبی و مادی‌گرایی مسئولان از طریق برخورد عادلانه و به دور از خودخواهی و قدرت‌طلبی آنها در جامعه و تبلیغ صحیح رفتار مطلوب با استفاده از ساده‌زیستی به تقویت و نهادینه کردن روحیه ایثارگری در جامعه پرداخته شود.

همچنین می‌توان با در نظر گرفتن روحیات نوجوانان و جوانان، از طریق ساخت و تنظیم پیامک‌ها، بلوتوث‌ها، نماهنگ‌های و تیزرهای مختلف با هدف ترویج فرهنگ شهادت؛ بهره‌گیری از موسیقی‌های ملی و غرورآفرین و شب شعرها و نمایشگاه‌های عکس با مضمون دفاع و جانبازی؛ پذیرش صادقانه نسل جوان؛ پرورش ایثار متناسب با شرایط روز و امکانات موجود، با رعایت اصل جذابیت؛ بهره‌گیری از استدلال و عقلانیت برای اثبات حقانیت دین؛ استفاده از نظر افراد متخصص، روان‌شناسان و کارشناسان مجرب برای شناخت بهتر روحی و فکری جوانان؛ طراحی بازی‌های رایانه‌ای که قهرمان بازی یک ایثارگر است و ... می‌توان به تقویت روحیه ایثارگری کمک کرد.

پیشنهاد می‌شود با کم کردن فاصله بین مسئولان و مردم از طریق برگزاری دیدارهای عمومی مسئولان با مردم و جلب اعتماد آنها با رعایت صداقت و یکرنگی، پایبند ماندن افراد ایثارگر جامعه به داشتن روحیه

۱۶- شهرکی پور، حسن. (۱۳۹۲). بررسی محتوای کتب درسی دوره‌ی راهنمایی تحصیلی در گسترش فرهنگ ایثار و شهادت. پژوهش در برنامه درسی، ۱۰، ۲، ۱۰۸-۹۷.

۱۷- صادق‌زاده، علیرضا؛ حسینی، محمد، کشاورز، سوسن، احمدی، آمنه. (۱۳۸۸). طرح تدوین سند آموزش و پرورش: بنیان نظری تحولات راهبردی در نظام آموزشی کشور، تهران: وزارت آموزش و پرورش.

۱۸- فلاح صفوی، محمد و محرمخانی، ناصر. (۱۳۸۵). بررسی عوامل و موانع ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در جامعه از منظر شهروندان قزوینی، سازمان بنیاد شهید و امور ایثارگران استان قزوین، معاونت پژوهش و ارتباطات فرهنگی.

۱۹- فهیمی، محمد صادق. (۱۳۸۷). فرهنگ ایثار و شهادت و شاخص‌های آن، مجموعه مقالات همایش ملی ترویج فرهنگ ایثار و شهادت، اصفهان: دانشگاه اصفهان.

۲۰- مختاری پور، مرضیه؛ مختاری پور، حسین و سیادت، سید علی. (۱۳۸۵). آثار پیامدهای فرهنگی ایثار و شهادت. مجموعه مقالات نخستین همایش علمی فرهنگ ایثار و شهادت. شیراز: دانشگاه شیراز، ۴-۶.

۲۱- مطهری، مرتضی. (۱۳۸۵)، تعلیم و تربیت در اسلام. تهران، انتشارات صدرا.

۲۲- ملایوسفی، مجید. (۱۳۸۷). نیگل و عینیت ارزش‌های اخلاقی. نامه حکمت، ۱، ۶، ۱۱۱-۱۲۷.

۲۳- موسوی، سید محمد رضا. (۱۳۸۸). عوامل مؤثر بر پدیدآیی و گسترش فرهنگ ایثار و شهادت. پایگاه اطلاع‌رسانی فرهنگ ایثار.

۲۴- میرشجاعی، سید حسین. (۱۳۸۶). ادبیات و فرهنگ ترویج ایثار و شهادت. مجموعه مقالات همایش آسیب‌شناسی ترویج فرهنگ ایثار و شهادت. بابلسر، دانشگاه مازندران.

۲۵- نبوی، اکبر. (۱۳۸۴). مقاومت فرهنگی ایرانیان. فصلنامه فرهنگ پایداری، ۲، ۶، ۸۰-۸۷.

26- Allport G.W. (1937). Personality: a psychological interpretation. New York : Holt.

27- Baier, C. J., & Wright, B. R. (2001). "If you love me, keep my commandments": A metaanalysis of the effect of religion on crime. Journal of Research in Crime and Delinquency, 38, 3-21.

28- Benda, B. B. (2002). Religion and violent offenders in boot camp: A structural equation model. Journal of Research in crime and Delinquency, 39, 91-121.

29- Bergin, A.E., Masters, K.S. & Richards, P. S. (1988). Religiousness and mental health reconsidered: A Study of an intrinsically religious sample. Journal of Counseling psychology, 42, 2, 197-204.

30- Bibby, R. W., & Posterski, D. C. (1992). Teen Trends: A Nation in Motion, Toronto: Stoddard.

31- Eisenberg, N. (1983). The socialization and development of empathy and prosocial behavior, Arizona State University, Special Report.

32- Ellison, C. G. (1991). Religious Involvement and Subjective well-being. Journal of Health & Social Behavior, 32, 80-83

33- Henningsgaard. J. M., & Arnau, R. C. (2008). Relationships between religiosity, spirituality, and

۳- برکویتز، لئونارد. (بی‌تا). روان‌شناسی اجتماعی. ترجمه محمد حسین فرجاد و عباس محمدی اصل. (۱۳۸۳). انتشارات اساطیر.

۴- بهرامی احسان، هادی و تاشک، آناهیتا. (۱۳۸۳). ابعاد رابطه میان جهت‌گیری مذهبی و سلامت روانی و ارزیابی مقیاس جهت‌گیری مذهبی. مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی، ۳۴، ۲، ۴۱-۶۳.

۵- تاجور، آذر؛ پورطهماسبی، سیاوش؛ حسینی، امین. (۱۳۸۷). نقش آموزش و پرورش در نهادینه کردن فرهنگ ایثار و شهادت، مجموعه مقالات همایش ملی ترویج فرهنگ ایثار و شهادت، اصفهان: شهادت‌طلبی.

۶- تقوی، محمدرضا. (۱۳۹۰). نظریه پردازش، پذیرش و پرورش دین: رویکردی نرم برای انتقال فرهنگ ایثار و شهادت. دو فصلنامه علمی-پژوهشی تربیت اسلامی، ۶، ۱۲، ۱۰۳-۷۵.

۷- جنت بوداغی، اسداله و سرسخت جنتی، اشرف. (۱۳۸۶). در آمدی بر آسیب‌شناسی فرهنگ ایثار و شهادت، مجموعه مقالات آسیب‌شناسی فرهنگ ایثار و شهادت، بابلسر، دانشگاه مازندران، انتشارات دانشگاه مازندران.

۸- حسین خانزاده، عباسعلی. (۱۳۸۹). پیشگیری از رفتارهای بزهکارانه و جرم و جنایت با رویکرد تقویت ارزش‌های دینی و معنوی. مجموعه چکیده مقاله‌های همایش علمی نقش فرهنگ سازی دینی در ارتقای امنیت اجتماعی. قم.

۹- حسین‌خانزاده، عباسعلی. (۱۳۹۲). نظر سنجی عمومی در مورد حفظ و تقویت روحیه ایثارگری و انتظار آنان از ایثارگران در شهر رشت. طرح پژوهشی، بنیاد شهید و امور ایثارگران استان گیلان.

۱۰- خاکزاد، ملیحه و غفاری، زاهد. (۱۳۸۷). بررسی و تبیین عوامل مؤثر در ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در بین دانشجویان دانشگاه شاهد، مجموعه مقالات همایش ملی ترویج فرهنگ ایثار و شهادت، اصفهان: دانشگاه اصفهان.

۱۱- سعیدی، محمود و شاهرخی، مریم. (۱۳۸۶). چگونگی ترویج فرهنگ شهادت و ارزش‌های شهیدان. مجموعه مقالات همایش آسیب‌شناسی ترویج فرهنگ ایثار و شهادت. بابلسر، دانشگاه مازندران.

۱۲- سرمد، زهره، بازرگان، عباس، حجازی، الهه. (۱۳۷۹). روش‌های تحقیق در علوم رفتاری، تهران، انتشارات آگاه.

۱۳- شریفی، رضا، اسکندری، حسین، دلاور، علی و برجعلی، احمد. (۱۳۸۹). ویژگی‌های شخصیتی افراد یاری‌رسان و ایثارگر با تأکید بر شخصیت مطلوب در سازمان نظامی. فصلنامه روان‌شناسی نظامی، ۱، ۳، ۲۱-۲۹.

۱۴- شریفی، رضا. (۱۳۸۲). بررسی و شناسایی موانع رشد و توسعه ارزش‌های منبعث از فرهنگ ایثار و شهادت در جامعه و ارائه راه‌های مقابله اصولی با آنها، معاونت پژوهش و تبلیغات بنیاد شهید انقلاب اسلامی، اداره کل مطالعات و تحقیقات.

۱۵- شهبازی، آناهیتا. (۱۳۷۵). بررسی جهت‌گیری مذهبی (درونی- برونی) با سلامت روان. همایش نقش دین در بهداشت روان، انستیتو روان پزشکی تهران، دانشگاه علوم پزشکی و خدمات درمانی.

- 37- Peterson, Ch & Seligman, M. E. (2004). Character Strengths and virtues, a Handbook and Classification, Oxford University Press.
- 38- Regnerus, M. D., & Elder, G. H. (2003). Religion and vulnerability among low-risk adolescents. *Social Science Research*, 32, 633-658.
- 39- Schluderman, E. H., Schluderman, S. M., & Huynh, C. (2000). Religiosity, prosocially values and adjustment among students in Canada, *Journal of Beliefs and Values*, 21, 1.
- personality: A multivariate analysis. *Personality and Individual Differences*, 45, 703-708.
- 34- Johnson, B. R., Jang, S. J., Larson, D. B., & Li, S. D. (2001). Does adolescent religious commitment matter? A reexamination of the effects of religiosity on delinquency. *Journal of research in Crime and Delinquency*, 38, 22-43.
- 35- Johnson, M. A. Faith. (2004). Prayer and religious observances. *Journal of Clinical cornerstone*, 6, 1, 17-24.
- 36- Lefrancois, J. R. (1995). *Theories of Human Learning*, 3rd edition, University of Alberta.